

Nr 210.

Av herr **Andersson** i Lööbo m. fl., om utredning angående särskilda lagstiftningsåtgärder för att tillgodose de till Smålands Taberg knutna naturskyddsintressena.

Smålands Taberg, beläget halvannan mil söder om Jönköping, är välkänt för en vid allmänhet. Berget, som har en höjd av 342 meter över havet, reser sig mäktigt över den omkringliggande terrängen och utgör ett karaktéristiskt inslag i landskapsbilden. Utsikten från bergets topp är storslagen. Det är under sådana förhållanden naturligt, att berget blivit ett omtyckt och livligt besökt utflyktsmål för turister. Ett naturvetenskapligt intresse erbjuder berget kanske framför allt genom sin flora — där förekomma ett flertal sällsynta växtarter, bland dem några vilka betecknats såsom ytterligt sällsynta (fjällstensbräken, brunbräken och stickelfrö). Om bergets förankring i folkmedvetandet vittnar det förhållandet, att vår svenska diktning ofta sysslat med berget. Sålunda ha exempelvis Viktor Rydberg och Selma Lagerlöf röjt, vilka stark intryck berget och utsikten därifrån skänkt. Också Carl von Linné har prisat bergets imponerande resning över omgivningen. Det anförda torde vara tillräckligt för att antyda, att berget framstår som ett betydande naturminnesmärke. Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté har i ett yttrande den 8 februari 1945 förklarat, att »Smålands Taberg utan tvivel är en av södra Sveriges större naturattraktioner». Detta av en allmän institution gjorda uttalande innefattar enligt vår mening icke överord.

Berggrunden i Smålands Taberg består till övervägande delen av en gabbroid bergart (hyperit). Denna är järnmalmsförande till i genomsnitt 30 procent. Malmen är i Smålands Taberg inblandad med olivin, vanadin och titanföreningar. Enligt uppgift ha malmkroppen en längd av 890 meter, en största bredd av 400 meter och en höjd av omkring 100 meter. Redan på 1500-talet synes en viss malmbrytning ha förekommit på berget. Denna fortsatte under de följande århundradena men nedlades på 1890-talet. I slutet av 1930-talet återupptogs malmutvinningen. Orsaken härtill torde framför allt ha varit, att den tilltagande risken för krig stegrade efterfrågan å malm. Malmbrytningen har sedan fortgått och fortgår alltjämt. Den bedrivs av ett enskilt företag, Aktiebolaget Smålands Taberg. Medan driften intill någon gång under 1938 huvudsakligen avsett tillvaratagandet av malm, som sprängts loss under de äldre tider, då brytning ägt

rum, började därefter omfattande sprängningar i berget för lösgörandet av ytterligare malm. I och med att detta skede av driften inträdde förändrade malmbrytningen gradvis bergets yttre. Redan i september 1940 kunde konstateras, att den natursköna idyllen vid bergets södra sida blivit ohjälpligt förstörd. Numera har dagbrytningen nått den omfattningen, att större delen av bergets sydsida urgröpts. Genom ifrågavarande dagbrott synes själva berghjässan vara allvarligt hotad. Vi ämna till vederbörande utskott ingiva fotografier utvisande den förödelse å bergsslutningarna, som intill årsskiftet 1951/52 åstadkommits av gruvdriften. Enligt vad som förljudes avser gruvbolaget nu att vidga brytningen å Smålands Taberg till stordrift för att utvinna all den malm, som finnes i berget. Det har uppgivits, att efter utvidgningen antalet anställda i gruvdriften skulle i runt tal bli hela ettusen. Utvinningen skulle därvid taga sikte på bl. a. vanadinet. Det kan i detta sammanhang tilläggas, att enligt uppgift all den malm, som för närvarande utvinnes ur berget, krossas till makadam och säljes till vägbeläggning.

Det ligger i öppen dag, att den på 1930-talet återupptagna gruvdriften å berget framkallat en kraftig reaktion från allmänhetens sida. Mot bakgrunden av vad inledningsvis uttalats rörande den gängse uppfattningen om bergets betydelse som naturminne har detta varit fullt förstäeligt. Det var sedan driften nedlagts på 1890-talet som berget började spela sin stora roll inom turistlivet. Jämsides härmed vann den förhoppningen allmänt insteg, att berget för framtiden skulle lämnas orört som naturminnesmärke. Besvikelsen blev därför stor, när gruvdriften ånyo igångsattes, och övergick i bestörtning, när malmbrytningen visade sig antaga former, som snart nog hotade förrinta berget. Helt naturligt är det framför allt befolkningen i bygden närmast berget, som uttryckt oro inför vad som här skett. Sålunda har hembygdsföreningen i orten vid ett par tillfällen gjort framställningar till myndigheterna för att söka förhindra att ödeläggelsen av berget fortskrede. Dessa framställningar ha emellertid icke lett till någon åtgärd. Ej heller ha hänvändelser till gruvbolaget kunnat åstadkomma, att hotet mot berget avvärijts. Efter hand har den fortskridande förstörelsen blivit känd allt längre utanför Tabergsbygdens gränser. I dag kan man tala om en riksomfattande opinion, som kräver, att förstörelsen skall hejdas. Uppgiften om att malmbrytningen skall avsevärt utvidgas förlänar givetvis särskilt eftertryck åt detta krav. Vi, som äga speciell förtrogenhet med oron i de bygder, vilka närmast beröras av hotet mot Smålands Taberg, ha känt oss uppfordrade att göra oss till tolk för denna oro. Också enligt vår mening måste åtgärder vidtagas för att förhindra vidare ödeläggelse av ifrågavarande naturminnesmärke. Vi anse det därför ankomma på statsmakterna att här ingripa.

Tvekan kan råda om vilken väg som därvid är den bäst framkomliga. Granskar man till en början de möjligheter till naturskydd, vilka gällande

lagstiftning erbjuder, må inledningsvis erinras om lagen den 25 juni 1909 angående naturminnesmärkens fredande. Denna lag synes emellertid vara till ringa hjälp i en situation som den förevarande, enär för att fridlysning enligt lagen skall kunna ske förutsättes i princip medgivande av samtliga rättsägare. Dock föreligger viss möjlighet att genom expropriation i allmän ägo överföra område, som avses i 1909 års lag, nämligen när fråga är om »jordområde av synnerligen märklig naturbeskaffenhet» (1 § 11 punkten lagen den 12 maj 1917 om expropriation). Vi anse, att här åsyftade lagrum i expropriationslagen skulle i och för sig kunna vinna tillämpning å Smålands Taberg. Är så fallet möta emellertid ytterligare frågor, främst den, huruvida expropriationen komme att inverka å gruvrättigheten. För bedömningen av detta komplicerade spörsmål vilja vi hänvisa till promemoria angående gruvlagen den 3 juni 1938, upprättad av revisionssekreteraren Hugo Digman år 1949 (stencilerad), s. 44—51. Promemorian synes närmast acceptera vissa i densamma redovisade uttalanden av professor Phillips Hult. Enligt denne skulle expropriation av en fastighet, varå gruva är belägen, icke medföra att själva gruvrätten bortföle. Däremot skulle, jämlikt 49 § andra stycket expropriationslagen, gruvinnehavarens rätt att utnyttja gruvutmålets *markyta* icke vidare bestå efter expropriationen. Mot bakgrunden av Hults uttalanden förordas i promemorian, att Kungl. Maj:t vid meddelandet av expropriationstillstånd borde klargöra, i vad mån expropriationen finge inkräkta på gruvrättigheten. I sitt yttrande över det förslag till lag om ändring i gruvlagen, vilket i dagarna genom proposition förelagts riksdagen, har lagrådet som sin mening förklarat, att gruvinnehavarens rätt att utnyttja gruvutmålets *markyta* är en integrerande del av gruvrätten, och att detta gäller, även då gruvutmålet ligger å gruvinnehavarens egen mark (prop. 17/1952, s. 154—156). En sammanjämkning av Hults uttalanden med lagrådets skulle snarast stödja uppfattningen, att gruvrätten icke till någon del bortföle vid expropriation av gruvfastighet. Komme expropriation till användning i förevarande fall, skulle med sagda uppfattning expropriationen icke vara ägnad att utsläcka gruvrätten. Likväl vill det synas som om det ej skulle vara helt uteslutet att så småningom nå detta resultat på den väg, som här diskuterats. Blev nämligen det exproprierade området avsatt såsom nationalpark, skulle möjligen därefter en ny expropriation kunna föranstaltas för upphävandet av den särskilda rätt till nationalparken, vilken gruvrätten utgjorde (jfr 1 § sista stycket expropriationslagen). Det bör emellertid betonas, att sistnämnda möjlighet är diskutabel. Det här förda resonemanget torde ha visat, att redan de formella förutsättningarna för att via ett expropriationsförfarande bringa gruvdriften att upphöra te sig mycket osäkra. Såsom praktiskt tillvägagångssätt för att skydda de intressen, vi företräda, torde expropriationsförfarandet vara än mera tvivelaktigt. Främst må erinras om att det skulle åsamka kronan synnerligen stora kostnader. Vidare får

nog anses, att ett inlösenförfarande skulle innebära ett mera vittgående ingripande än vad här avsedda naturskyddsintresse i och för sig påkallar.

Det har förebådats, att under innevarande riksdag proposition angående ny naturskyddslag kommer att framläggas. I betänkande med förslag till sådan lag, avgivet i december 1950 av naturskyddsutredningen (SOU 1951: 5), förordas bland annat stadganden, som innebära, att fridlysning av naturminnen skall kunna meddelas oberoende av ägares eller andra rättsinnehavares samtycke. Vid sidan av begreppet naturminne lämnar lagförslaget regler rörande nationalparker och s. k. naturparker. Till nationalpark skall liksom hitintills kunna avsättas endast kronan tillhörig mark. Områden, vilka på grund av sin egen eller omgivningens beskaffenhet äro av väsentlig betydelse för att befolkningen skall få tillfälle till umgänge med naturen, avses enligt lagförslaget bliva fridlysta såsom naturparker. Oberoende av markägarens samtycke kan fridlysning av område såsom naturpark dock icke ske annat än om området genom planläggning enligt byggnadslagen avsatts för ändamål, som fridlysningen vill tillgodose. Därest till följd av fridlysning såsom naturpark fastighet kan nyttjas allenast på sätt, som står i uppenbart missförhållande till fastighetens tidigare värde, föreslås att fastigheten på ägarens begäran inlöses av kronan. Lagförslaget eller motiven därtill uttala sig ej rörande den speciella frågan om fridlysnings inverkan å redan bestående gruvrätt. Man torde emellertid kunna utgå ifrån att, därest markinlösen enligt expropriationslagen icke eller i allt fall endast med största tvekan kan antagas vara ägnad att upphäva förefintlig gruvrätt, fridlysning icke skulle äga sådan verkan. Beträffande det för fridlysning såsom naturpark tillkommande villkoret, att området blivit i bebyggelseplan bestämt för det med fridlysning avsedda ändamålet, må för övrigt tilläggas, att det knappast kan väntas, att utmålsområde för gruva skulle vid planering enligt byggnadslagen bliva anvisat till rekreationsområde. Vi anse oss därför kunna förutsätta, att den förebådade naturskyddslagstiftningen, åtminstone så vitt den visar sig överensstämma med naturskyddsutredningens förslag, icke kommer att utgöra ett bättre instrument än nuvarande naturskyddsregler i vad det gäller att värna de naturskyddsintressen, som anknyta till Smålands Taberg.

Övervägandena här ovan leda alltså till att ifrågavarande intressen icke kunna tillgodoses vare sig genom bestående lag eller genom de lagreformer på detta område, vilka redan planerats. Å andra sidan torde icke vara motiverat att söka få till stånd en allmän reglering i lag av konfliktsituationer av det säkerligen ganska säregna slag, som här avses. Den lösning som ligger närmast till hands synes därför vara ett ingripande i form av speciallagstiftning. Målsättningen för denna har redan angivits: effektiva garantier måste skapas för att ödeläggelsen av Smålands Taberg ej fortsätter. Den lämpligaste utformningen av dylika garantier lär icke kunna fastslås utan att en närmare utredning åvägbringas. Så mycket torde dock

redan nu kunna antydast som att gruvdriften å berget icke bör helt förbjudas. Av allt att döma torde det visa sig tillräckligt, att föreskrifter meddelas, enligt vilka vidare dagbrytning förhindras liksom även sådan brytning i bergets inre, vilken skulle vara ägnad att förorsaka ras å den yttre strukturen. Det ligger i sakens natur, att utredningen måste bedrivas i skyndsammaste takt. Skall den förödelse, som drabbat Smålands Taberg, kunna avvärjas, innan den fullständigt förintat de naturvärden, berget representerar, måste utredningsresultatet kunna redovisas och åtgärder beslutas redan under riksdagens vårsession.

Med stöd av vad sålunda anförts hemställa vi,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om omedelbar utredning angående särskilda lagstiftningsåtgärder för att tillgodose de till Smålands Taberg knutna naturskyddsintressena, samt

att Kungl. Maj:t måtte snarast förelägga riksdagen det förslag, vartill denna utredning kan föranleda.

Stockholm den 23 januari 1952.

Abel Andersson

i Löbbo.

J. W. Pettersson

i Norregård.

Gustaf Svensson

i Vä.

Edvin Gustafsson

i Bogla.

Helga Sjöstrand.

Erik Fast.

Rudolf Boman

i Kieryd.

Martin Forsberg.